

תוכן העניינים

1	מבוא
23	ביבליוגרפיה (מבחר)
25	איליאס לטינה: מזמורים א-כד
101	נספח
105	מפתח השמות

ואינו מוסר לנו פרטים על זהותו. (ייתכן כי לשם כך הסתפק באקרוסטיכון הפותח, אך כשם שראינו בתחילת דברינו, אין די בשם איטליקוס כדי להבהיר מי הוא המשורר, וזהותו עדיין לוטה בערפל.) הוא ממשיל את סיום מלאכתו להגעת ספינה ליעדה בבטחה,²⁷ וכהוראטיוס (השירים, ג 30, 14-16) הוא שמח שהשלים את מלאכתו ומבקש את חסדם של המוזות ואפולו.

ד. התרגום שלפנינו

תרגום זה לאיליאס לטינה נעשה בנאמנות רבה הן לתוכן המקור הן לצורתו השירית. המשקל שבו נכתבה היצירה הוא הקסמטר דקטילי, "מלך המשקלים" ומשקלה המובהק של השירה האפית ההרואית. במבואותי לתרגומי האיליאדה והאודיסיאה ראיתי לנכון להסביר בקצרה את מאפייניו של משקל זה וחשיבותו באפוס היווני והרומי, ואני מפנה לשם את הקוראים המעוניינים לקבל מושג כללי על מהותו. כאן אומר, שכדי לחוש את המשקל בתרגום יש לזכור, כי כל טור פותח לעולם בהברה מוטעמת; לאחר מכן יש להטעים את המילים כפי הגייתן הדקדוקית ומיד יעלה הניגון ההקסמטרי; עלינו לזכור גם, כי כל טור לעולם מסתיים בהברה מוטעמת ואחריה הברה שאינה מוטעמת.

ידוע שההקסמטר הדקטילי מותאם התאמה טבעית ליוונית העתיקה וכן לרומית, ואילו לעברית הוא בבחינת זר; מובן גם שבהעתקת משקל זה לעברית אי אפשר לחקות את כל גווניו המקוריים כמו, למשל, המתח שבין ההטעמה הדקדוקית (accentus) להטעמה השירית (ictus) ומגוון האפשרויות הרחב

של התאמת המילים, ובייחוד השמות הפרטיים, לתבניתו של טור השירה ולכלליו הנוקשים. עם זאת, אפשר להעתיק את ההקסמטר הדקטילי לעברית באופן שישקף נאמנה את אופיו הכללי ואת ניגונו המקורי. זוהי כמובן מלאכה קשה, אך הפסדה יוצא בשכרה הן למתרגם הן לקוראים. דומני שוויתור על חיקוי המשקל המקורי דווקא בתרגום האיליאס לטינה היה נוטל מן היצירה כל חן, כי מה שהיא חסרה מבחינת תוכן, הרי שהיא משלימה מבחינת הצורה וסגנון הלשון; ואף שהיצירה ניחנה ברוח אפית לא מבוטלת, אין די בכוחה הסיפורי בלבד כדי להעביר רוח זו, והמשקל כאן הוא נשמת אפה. לעומת זאת, את האפוסים ההומריים תרגמתי בעבר לפרוזה, הן מתוך אמונה שיש צורך אמתי בתרגום כזה, הן כי אני סבור, שאף אם ניטלת מהם הצורה השירית, מעלותיהם הנרטיביות ויפי לשונם יכולים להעביר היטב את גדולת היצירות וקסמן.²⁸

היות שבחרתי לתרגם בשירה, היה לי ברור מלכתחילה, כי אין לנסות לתרגם אלא במשקל המקורי. הרי כל ניסיון ליצור מעין משקל חדש, שמתאים כביכול לעברית יותר מן ההקסמטר הדקטילי, או לחלופין, להריק את תוכן המקור למשקל קיים אחר, שאינו הקסמטר, היה יוצר עיוות של צורת השיר המקורית, שאותה אמרתי להביא לקוראי בלבוש עברי.

בתרגום שירי נאלץ לעתים המתרגם ליטול לעצמו חירות מסוימת בנאמנותו המילולית למקור; זאת, כמובן, מפאת אילוצי המשקל. עם זאת, עליו לשאוף כל העת להשיג נאמנות זו תוך שמירה בלתי מתפשרת על רוח היצירה וצורתה. אלה העקרונות שקבעתי לעצמי במהלך עבודתי, ואני סבור, שגם אם ישנם טורים בודדים שבהם נקטתי תרגום חופשי יותר, הקפדתי לשמור על משמעותו של הטור ועל כוונת הדברים. לדעתי, דווקא משום

גמישות זו בהיצמדות המילולית למקור גדלה חשיבותו של ההקסמטר הדקטילי העברי, שמעלה נאמנה את הניגון העתיק באוזני הקוראים בני זמננו ושומר בצורה אחידה את תבנית האפוס. התרגום מבוסס על הטקסט הלטיני בהוצאה המדעית של פטרון (Pàtron) שערך מרקו סקפאי (Marco Scaffai), מהדורה שנייה משנת 1997. ההערות לתרגום מבוססות ברובן על פירושיהם של סקפאי, קנדי (Kennedy, 1998) ופרי (Fry, 2004). מטרתן העיקרית של ההערות היא לעמוד על הדומה, ובייחוד על השונה, בין המקור היווני לעיבודו הרומי. כאשר ציטטתי מן האיליאדה, יש שהשתמשתי בתרגומי העברי לפרוזה משנת 2012, יש שתרגמתי תרגום חדש בהקסמטר דקטילי (ראו, למשל, הנספח). על מנת למנוע בלבול בין האיליאס היוונית לאיליאס הרומית, אני מתייחס לראשונה כאיליאדה (או בקיצור: איל'), בלוויית מספר מזמור וטור, ואילו לשנייה – בשמה המלא, איליאס לְטִינָה, בלוויית מספר טור, או, כשברור שההתייחסות היא לעיבוד הרומי, בציון מספר טור בלבד.

כמקובל בשירה ובתרגומי שירה עבריים, התרגום מוגש בניקוד מלא. אני מחשיב את מלאכת הניקוד כחלק בלתי נפרד מאמנותו של מתרגם השירה הקלסית ועל כן מנקד בעצמי. מעבר לזיקה האינטימית שניקוד המילים יוצר בין המתרגם ליצירתו, הרי שיש לו חשיבות יתרה בהעתקת השמות הפרטיים לעברית. כל שם פרטי בתרגומי מובא עם סימון ההטעמה בו על ידי מתג. מאילוצי משקל יש שאותו השם מוטעם בהברות שונות, כך נמצא, למשל, דִּנְאִים וכן דִּנְאִים (שני לפני ההטעמה מקובלים בעברית); לעתים אותו שם מופיע במספר דרכים, כך נמצא, למשל, טִיִּדְאוּס, טִיִּדְאוּס וכן טִיִּדְס כתעתיקים עבריים מקובלים לשם Tydeus (דו-הברתי ומוטעם ברומית בהברתו הראשונה). היות שביצירה רומית אנו עוסקים, שמות אלים וגיבורים יווניים מופיעים על פי רוב בצורתם

הרומית, כך יופיטר ולא זאוס, יונו ולא הרה, אוליקסס ולא אודיסאוס וכולי. עם זאת, יש שנקטתי בתרגום את צורתו היוונית של שם מסוים, לרוב מפאת אילוצי המשקל; בטור 523, למשל, תרגמתי הרקלס (Herakles), הצורה היוונית המוטעמת בהברה האחרונה) ולא הרקולס (Hercules), הצורה הרומית המוטעמת בהברה הראשונה). כל השמות הנזכרים בתרגום מובאים במפתח השמות בלוויית מראי מקום מפורטים.

חובה נעימה היא לי להודות לאותם שליווני בעבודת התרגום: לתומר זיו, חברי הטוב, על שיחותינו השבועיות בסוגיות שפה, ספרות ותרבות בכלל; וכמובן לשני, אשתי, על חיינו המשותפים ועל תמיכתה ואהבתה.

אברהם ארואטי

אדר התשע"ה

מרס 2015

איליאס א

זַעַם הָאִישׁ הִזְהִיר, בְּנוֹ שֶׁל פִּלֵּס, אֱלֹה, נָא סִפְרֵי לִי,
מֹות אִים כִּי זָרַע בְּאוֹתָם אֲמַלְלִים בְּנֵי אַכִּיָּא,¹
וּנְפֹשׁוֹת תִּקְיָפוֹת שֶׁל בְּנֵי חֵיל הַשְּׁלִיךְ עֲדֵי אֹרְקוֹס;²
שֵׁם אֶבְרִיָהֶם, רוּחַ אֵין בָּם, בְּפִי הַצֶּפּוֹר וְהַכֶּלֶב
כִּי יִשְׁפְּעוּם, וְהוֹתִיר עֲצָמוֹתָם פּוֹזוֹרוֹת לְלֹא קֶבֶר. 5
כֶּךָ נִשְׁלַמָּה עֲצָתוֹ שֶׁל הַמֶּלֶךְ, אֲדוֹן הַרְקִיעַ,
עַת רֵאשׁוֹנָה נַחְלָקוּ לְבוֹתָם וַיִּרְיבוּ בְרִגְזוֹ
בְּנוֹ שֶׁל אֶטְרוֹס, הַשְּׂרָבִיט לוֹ, וְשׂוֹר הַמִּלְחָמָה אַכִּילֵס.
מִיָּהוּ הָאֵל שֶׁצָּוָם כֶּךָ לְרִיב בַּחֲמָה מְקַלְלָתָ?
בָּנָם שֶׁל לְטוֹנָה וַיּוֹפִיטֵר הַנְּאָדֵר,³ אֲשֶׁר שֵׁת עַל
לֵב אֲדוֹנָם שֶׁל פְּלֹסְגִים⁴ נִגַע מִמָּאִיר, אַף הִכָּה אֶת
הַדְּנָאִים בְּגוֹפָם וְשָׁלַח בָּהֶם תַּפְּתַת הַחֲלִי.⁵ 10

- 1 בנו של פלס הוא אכילס; בני אכיאה הם היוונים.
- 2 אורקוס הוא השאול (האדס ביוונית).
- 3 כלומר, אפולו.
- 4 פלסגים וכן דנאים בטור 12 להלן הם מכינויי היוונים.
- 5 פתיחת האיליאס לטינה היא תרגום כמעט מדויק של טורי הפתיחה של האפוס ההומרי. השוו איל' א 1-10:
זַעַם אַכִּילֵס, שִׁירֵי אֱלֹה, זַעְמוֹ שֶׁל בֶּן פִּלֵּס,
מֵר וְנוֹרָא, שֶׁהֵמִיט מְכֹאֲבִים אֵין סִפֵּר עַל אַכִּיָּים;
וּנְפֹשׁוֹת מְרֻבּוֹת כְּפִירוֹת הַשְּׁלִיךְ עֲדֵי הָרֵס,
הֵן נִפְשׁוֹת גְּבוּרִים, וְאוֹתָם לְכִלְבִּים נָתַן טָרֶף
גַּם לְכָל עוֹף הַשָּׁמַיִם וְכֹה עֲצָתָ זְאוּס נִשְׁלַמָּה,
מִן הַשְּׁעָה בָּהּ רֵאשִׁית נַחְלָקוּ בְּמִרְיָכָה וּבְרִגְזוֹ
שׂוֹר הַגְּבָרִים בֶּן אֶטְרוֹס וְהָאִישׁ הַנְּהַדֵּר הוּא אַכִּילֵס.
מִי מְבִינֹת הָאֵלִים הִבִּיא לִידֵי רִיב אֶת הַשְּׁנִים?

- פַּעַם הֵן כְּרִיסֶס, כִּהֵן שְׂרָאֲשׁוּ נַעֲטָר זְרֵי קֹדֶשׁ,
דָּמַע שִׁפְךָ לְכַבֵּת עֵינָיו, זֹו בְּתוֹ חֲטָפוּהָ.
15 כִּכָּה מָאֵס בְּיָמָיו גַּם מָאֵס בְּשַׁעוֹתָיו שֶׁל הַלֵּיל,
בְּאַנְחוֹת שֶׁל יָגוֹן יִמְלֵא אֶת רוּחוֹת הַשָּׁמַיִם.
וּלְאַחַר שְׁשׁוּם יוֹם לֹא הִסִיר מִנַּפְשׁוֹ אֶת הַצֶּעַר,
וּלְדַמְעוֹת זֶה הָאֵב אֵין כָּל נַחֲמָה וּמְרֻגוּעַ,⁶
תָּר מַחְנֶה הַיּוֹנִים וְשַׁח לְבָרְכֵי אַגְמַמְנוֹן.⁷
20 הוּא הָאֲמֵלֵל אֲזִי קוֹרָא בְּשֵׁם כְּבוֹד מַלְכוּת וּבְנֵי שַׁחַק,
כְּדֵי שְׁתַּזְכֶּה בְּתוֹ לִישׁוּעָה וְאֵלָיו יִשְׁבִּיבָה.
גַּם מִתְנֹת הוּא מְבִיא. יִפְחוֹתָיו נוֹגְעוֹת עַד לְכֶם שֶׁל
הַמְּרַמְדוֹנִים:⁸ תּוֹשֵׁב כְּרִיסָאִיס לְאַבִּיהָ, יִסְכִּימוּ.
אֲךָ בֶּן אֶטְרוֹס מִמָּאן וּמְגַרֵּשׁ כְּבוֹז לְכָל חֶסֶד
25 מִמַּחְנֶהוּ אֶת כְּרִיסֶס, כִּי עַד לְשֵׁד עֲצָמוֹתֶיהוּ
עַז אֶהְבֶּה בּוֹ דְּבַק וְחֶשֶׁק תְּעוּב⁹ לֹא שׁוּעָה אֶל
קוֹל תַּחֲנוּן. אֲזֵי בִשׁ הַכֶּהֵן וַיִּבְקֶשׂ אֶת דְּבִיר פּוֹיְבוּס;¹⁰

בְּנֵם שֶׁל לֵטוֹ וְשֶׁל זְאוּס, כִּי הוּא בְּרָגְזוֹ עַל הַמֶּלֶךְ
נָגַע קֶשֶׁה עוֹרֵר בְּצַבָּאוֹ וּגְדוּדִים אֲזִי גֹעוּ.

- 6 טורים 14-18 מתארים את סבלו הרב של כריסס. תיאור זה אינו מופיע
באיליאדה. שם (א 12-15) נאמר עליו כי בא לפדות את בתו ועמו
זרי האל אפולו וכופר רב מאוד.
7 באיל' א 15-16 נאמר כי כריסס התחנן אל כל האכיים ובייחוד אל
שני בניו של אטראוס, אגממנון ומנלאוס.
8 הם חיילי אכילס, אך כאן משמשים לתיאור הצבא היווני כולו (השוו
ורגיליוס, אינאיס, ב 7, 252).
9 במקור: *damnosa libido*. האהבה והחשק כסיבה לסירובו של אגממנון
אינם נזכרים במפורש באיליאדה. אגממנון אומר אמנם כי לכשיגיעו
לביתו בארגוס, בתום המלחמה, כריסאיס אף תעלה ליצעו (שם, א 31),
אך שורש סירובו להשיבה טמון בגאוותו ובחשש לכבודו וליוקרתו.
10 פויבוס הוא כינוי של האל אפולו. פירושו של השם הוא "הקורן",
"הבוהק" וכן "הזך".

ובצערו ישרט פני אבל בצפרן עוינת,
 את שערו יחרב ויכה את מצחו רב הזקן.
 30 עד מהרה כשפלה אנחותיו וחדל גם מדמע,
 רעם תפלה באזנו של שר הנביאים הוא משמיע:
 "מה לי תועלת, אל דלפי, להוד קדשתך כי סגדתי?
 או פי שנים מרבות גם חייתי בתם ובטהר?
 35 מה אף יתרון כי הבערתי אש קדש עלי במותיך,
 אם זה עתה בהיותי כהנהג אויב זר מבזני?
 שורה אפוא הזהו גמולה של זקנה מיתמת?
 אם נא מצאתי חן בעיניך, נקם והושע לי.
 או אם עלי לכפר חטא אים שלפניך חטאתי
 אף מבלי דעת, מדוע זה יד ימינה לא תכני?
 40 טל קשתך הקדושה וכון כנגדי את חציך!
 ולפחות אהרג בידי אל. הנני! בוא ודקר נא
 אב שאשם. הן מדוע בתי תכפר על אביה
 ומסכנה תעלה על יצוע אויב אין בו חמל?"¹¹
 שח; והאל, שנסער לתפלת נביאו, שת יגון מר
 45 על הדנאים ובכל צבאותם הוא שולח הנגע –
 והמוגי יונים נופלים חללים מפל עבר,
 צר המקום למדורות ולאש אך בקשי די רוח,
 אין די קרקע לקברים.¹² ויהי בהשלים כוכבי שחק
 לילה תשיעי בנסעם ויום עשירי כי הפציע,
 50 ויכנס בן פלוס המהלל את ראשי הדנאים
 לאספה וידרש את סבת הטמאה הממארת

11 תפילתו של כריסס לאפולו באיל' א 37-42 קצרה יותר ואינה מאופיינת בסערת רגשות כה גדולה.

12 השוו אובידיוס, מטמורפוזות, ז 613 (מרומית: שלמה דיקמן):
 צר המקום בשדות ועצים למוקר יחסרו...

- מבנו של תסטור. אז באורים ותמים נועץ קלכס,¹³
 הן את סבת הרעות הוא מוצא והן איך יתמו.
 רב חששו אך בטח בעזרת אכילס ויאמר:
 55 "יש לחלות פני האל הקטלן, זהו פויבוס אפולו,
 ולהשיב הבתולה כריסאיס לידי אב אציל רוח,
 אם אך נרצה, דנאים, בשער תשועה לבוא בטח."
 ככה הביע, ולפתע פרצה חמתו של המלך.
 בבנו של תסטור הוא משלח תחלה דברי בלע
 ומכנהו בדאי; אז יתלה גם אשם באכילס,
 60 אך בעתו זה השר הכפיר מוכיחו ברב תקף.
 ויהמו כלם;¹⁴ אך לסוף כשפסקה התרעמת,
 בנו של אטרוס על פרחו מסלק חבתו המוקעת:
 את כריסאיס הוא משיב אל אביה התם ללא פגע,
 65 גם רב תשורות הוא מוסיף. אוליקסס,¹⁵ הכל יכירוהו,
 באניה מחזיר העלמה אל ארץ מולדת.
 הוא אז מפנה מפרשיו לאחור אלי צי הדנאים;
 ולא לתר חמתו העוינת של פויבוס שוככת:
 שב לאכיים אונם, שב כוחם שכמעט וכלה כבר.
 70 ברם תשוקת בן אטרוס לכריסאיס עדין לא פגה,¹⁶

13 קלכס, בנו של תסטור, היה נביא בצבא היוונים. באיל' א 69-72 נאמר עליו כזאת:

קלכס בן תסטור, אשר אין כמוהו חוזה עוף שמים,
 ידע לו הן בהנה הן במה שיהא והיה כבר.
 הוא שנהג עדי אליוס את אניות האכיים,
 זאת בכשרון הנבואה שחנן לו פויבוס אפולון.
 14 הטורים 58-62 מתמצתים את העימות הגדול בין אגממנון לאכילס וכן
 את נסיונו של תסטור הישיש לפשר ביניהם (איל' א 101-304).
 15 אוליקסס הוא שמו הרומי של אודיסאוס.
 16 השו לעיל, טור 26 והערה 9.